

Юлія ЯКУБІВСЬКА

DISPARITIES IN INNOVATION ACTIVITY
IN UKRAINE: THE ROLE OF INCENTIVES
AND PUBLIC FUNDING

Досліджено диспропорції, що виникають в контексті стимулювання інноваційної діяльності в Україні, розвитку високотехнологічного сектору, трансферу технологій та промислової власності. Основну увагу зосереджено на державному стимулюванні та фінансуванні розвитку інновацій, дослідженні рівня інвестиційної привабливості України. Подано рекомендації щодо виведення вітчизняних технологій та промислової власності на міжнародний трансферний ринок.

The article is devoted to the investigating of disparities that arise in the context of innovation activity stimulating in Ukraine, development of high-technology sector, technology and industrial property transfer. The main attention is focused on incentives and public funding of innovation development, research of Ukrainian investment attractiveness. Recommendations for the withdrawal of domestic technologies and industrial property to the international transfer market are given.

Тематика дослідження сучасної сфери трансферу технологій та промислової власності є доволі актуальною для України, що пояснюється насамперед виникненням диспропорцій в інноваційному розвитку країни, недосконалістю законодавчої бази, що її регулює, та неузгодженістю останньої зі світовими стандартами. Проблематика виходу України на світовий ринок з інноваційним продуктом вимагає не лише динамічного економічного та технологічного розвитку, а й запозичення технологій та створення їх власними силами.

У нашій статті основна увага концентрується на взаємозв'язку трансферу технологій, експорту високотехнологічної продукції, а також фінансуванні даного сектору економіки як елементів загальної системи, що регулює діяльність у сфері інноваційної діяльності. На жаль, Україна сьогодні слабо задіяна у цьому процесі, однак здійснюється наполеглива робота для покращення позицій країни на міжнародному ринку у сфері трансферу технологій. Остання є складовою наукових досліджень таких дослідників, як: О. Андросова, Ю. Бажал, В. Бегма, В. Геєць, Б. Гриньов, О. Давидюк, В. Демьохін, М. Дідківський, А. Єременко, Я. Жаліло, А. Жарінова, П. Крайнев, Т. Медведкін, Т. Мельник, О. Мокій, Т. Нагачевська, В. Новицький, В. Онищенко, С. Попов, В. Фесянов, А. Череп, О. Хворост та ін. На основі опрацювання публікацій вказаних науковців можна зробити висновок про науково-практичне значення їхніх досліджень. Однак є ряд проблем, які потребують додаткового дослідження. Насамперед це проблема державного фінансування інноваційного сектору в Україні в контексті виведення вітчизняного високотехнологічного продукту на міжнародний ринок, дослідження та вирішення якої дасть помітний поштовх для розвитку трансферу технологій. Виходячи з цього, питання державного фінансування інноваційної діяльності в Україні, а також розвиток сфери трансферу технологій та промислової власності є актуальними, а їх дослідження впливає із потреб сучасної науки і практики.

Метою статті є удосконалення окремих аспектів інноваційної діяльності України, що пов'язані із трансфером промислової власності та технологій. Для досягнення вищевказаної мети необхідно вирішити такі завдання:

- дати порівняльну характеристику рівня інноваційного розвитку України порівняно з високорозвинутими країнами світу;
- проаналізувати динаміку показників у високотехнологічній сфері економіки України;
- охарактеризувати джерела фінансування технологічних інновацій в Україні;
- сформулювати рекомендації щодо виведення вітчизняних технологій та промислової власності на міжнародний трансферний ринок.

Система державного управління інноваційними процесами у контексті інтелектуалізації суспільства та формування засад науково-технічного обміну і співробітництва перебуває на такому рівні, котрий вимагає удосконалення не тільки дій суб'єктів господарювання, а й перегляду та модифікації системи функціонування інституту інтелектуальної власності, трансферу технологій та інноваційної діяльності на мікро- та макрорівні.

Характерним є збільшення і без того значного технологічного розриву поміж розвинутими країнами (наприклад, США, країни Західної Європи, Японія) та країнами, що розвиваються, що і являє собою основний блокуючий фактор на шляху становлення ефективного міжнародного трансферу технологій та промислової власності, розвитку високотехнологічного сектору економіки, ефективного інноваційного розвитку України. Адже неможливо аналізувати ефективність науково-технічного обміну та співробітництва, залишаючи поза увагою рівень економічного розвитку країн. Завдяки трансферу промислової власності і технологій та науково-технічному співробітництву, процесам, що розгортаються на фоні глобалізації, світ вступає на нову стадію свого розвитку, при цьому доволі нерівномірно та суперечливо.

Україні необхідно стимулювати розвиток міжнародного трансферу технологій, що не лише збільшить приплив іноземного капіталу всередину країни, а й уможливить просування вітчизняного інноваційного продукту на світовий ринок.

Недосконалість встановленої системи державного регулювання трансферу промислової власності в Україні пояснюється насамперед парадигмою становлення інституту промислової власності як економічної категорії. Аргументом слугуватиме, наприклад, рівень розвитку у системі здійснення процесу експертизи об'єктів промислової власності, як одного з основних етапів інноваційного процесу. У розвинутих країнах світу експертиза, що проводиться з метою встановлення відповідності об'єктів промислової власності вимогам та стандартам, не лише збільшує надходження до бюджету, а й є бар'єром для власників новостворених об'єктів промислової власності у контексті встановлення їх якісних характеристик. В Україні процесу здійснення експертизи не приділяється достатньо уваги, що призводить до інтелектуального рейдерства та є перешкодою в інноваційній діяльності підприємств, що володіють правом власності на об'єкти промислової власності. Система функціонування проведення експертизи потребує вдосконалення, оскільки являє собою важливий крок на шляху просування вітчизняної промислової власності в системі міжнародного трансферу технологій.

Україна має негайно приступити до процесу модернізації на основі новітніх технологій, які вона може отримати через міжнародні трансферні процедури. Наприклад, за даними Державної служби статистики України частка високотехнологічних виробництв, які містяться у хімічній та нафтохімічній галузях і машинобудуванні, у загальних обсягах реалізованої продукції за 2004–2012 рр. залишається незначною: у 2004 р. вона була на рівні 4,1%, у 2010 р. – 3,4%, у 2011 р. – 3,2%, у 2012 р. – 3,0% [1]. Власне кажучи, Україна втратила технологічні позиції на світовому ринку, а головне, її промисловість практично не задовольняє потребу у високотехнологічному обладнанні власного виробника.

Загалом, експорт високотехнологічної продукції є вагомим показником, що характеризує рівень конкурентоспроможності, а відповідно і попит на таку продукцію. Пропонуємо на розгляд структуру експорту високотехнологічної продукції в обраних країнах світу (табл. 1).

Таблиця 1

Експорт високотехнологічної продукції у 2008–2013 рр.

Країна	2008–2010 рр. (млрд. дол. США)	2011–2013 рр. (млрд. дол. США)	Зростання (млрд. дол. США)
Австралія	3,8	4,4	0,6
Франція	99,7	105,1	5,4
Італія	26,4	31,2	4,8
Японія	122	126,5	4,5
Польща	8,4	8,6	0,2
США	145,5	145,3	–0,2
Росія	5,2	5,4	0,2
Україна	1,4	1,9	0,5

Джерело: складено автором за даними Звіту Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.CD/countries/1W?display=default>.

Як бачимо з таблиці, Україна характеризувалася наявністю незначних позитивних тенденцій у контексті експорту високотехнологічної продукції у 2008–2013 рр. Найактивніше у цьому напрямку з кола поданих країн працюють Італія, Японія та Франція, Україна переважає Росію, хоча тривалий час їхні потенційні можливості були фактично однаковими. Звертає на себе увагу від’ємний показник і США, оскільки зростання у період з 2011 до 2013 рр. порівняно з аналогічним за терміном періодом з 2008 до 2010 рр. становило понад 23 млн. дол. США. Однак на фоні решти країн спостерігається той факт, що Україна не використовує свій потенціал в контексті виробництва високотехнологічної продукції, не зацікавлена в її експорті. Тобто роль України в міжнародному трансфері промислової власності та технологій на сучасному етапі її інноваційного розвитку є мінімальною, відповідно вітчизняним товаровиробникам у цій сфері практично неможливо конкурувати з такими світовими лідерами, як Італія, Японія, Франція та інші країни.

Як уже зазначалося, потенціал до впровадження сучасних технологій в Україні є, про свідчать також дані табл. 2, однак він не використовується належною мірою.

Таблиця 2

**Зведений індекс економіки знань (KEI) окремих країн світу
у 2010–2012 рр.**

Країна	Показник KEI у 2012 р.	Позиція у ранжуванні за 2012 р.	Позиція у ранжуванні за 2010 р.	Показник зміни позиції у 2012 р. порівняно з 2010 р.
Швеція	9,43	1	1	0
Данія	9,16	3	3	0
Канада	8,92	7	10	3
США	8,77	12	4	-8
Чехія	8,14	26	33	7
Італія	7,89	30	27	-3
Румунія	6,82	54	43	9
Болгарія	6,8	45	51	6
Росія	5,78	55	64	9
Україна	5,73	56	54	-2
Білорусь	5,59	59	70	11
Китай	4,37	84	91	7

Джерело: складено автором за даними Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.worldbank.org/ukam.

Як бачимо з наведеної таблиці, зведений індекс економіки знань, що включає в себе таку складову як здатність до впровадження інновацій, в Україні у 2012 р. становив 5,73, що є вищим показником від таких країн як Білорусь та Китай з показниками 5,59 та 4,37 відповідно. Даний індекс напряму пов’язаний із характеристикою сучасного стану економічного механізму державного регулювання та стимулювання міжнародного трансферу технологій та промислової власності в контексті інноваційної діяльності. Остання, на думку автора, включає сукупність взаємопов’язаних та взаємообумовлених методів, форм та інструментів державного регулювання міжнародного трансферу промислової власності, що спрямована на узгодження інтересів суб’єктів господарювання. В Україні необхідно змінити інноваційне середовище, що сприятиме підвищенню рівня заінтересованості інвесторів, у тому числі й іноземних.

За результатами проведеного аналізу автор може зробити висновок, що ефективним кроком у системі інноваційної діяльності в контексті державного регулювання трансферу технологій та промислової власності було б створення експертних установ, що відповідали б міжнародним стандартам та функціонували в науково-економічній сфері. Такі експертні установи повинні мати доступ до інформації патентних відомств всіх країн світу з метою недопущення видачі охоронного документу на такий об’єкт промислової власності, який вже відомий, оприлюднений та володіє відповідною системою охорони в іншій країні світу. Фінансування такої установи є достатньо раціональним та підкріплюється об’єктивними на те причинами. Це слугуватиме, насамперед, показником прозорості системи державного управління у сфері трансферу промислової власності, що у свою чергу сприятиме розвитку інноваційної діяльності та припливу прямих іноземних інвестицій в Україну.

Важливим аспектом у контексті міжнародного трансферу є фінансування відтворення промислової власності з боку держави. Підвищення рівня фінансування досліджень і розробок в розвинутих країнах досягнуто насамперед за рахунок підприємницького сектору. Що стосується України, то фінансування технологічних інновацій розподілилося так (табл. 3).

Таблиця 3

Джерела фінансування технологічних інновацій в Україні у 2008–2012 рр.

Роки	Загальна сума витрат	Питома вага	У тому числі за рахунок коштів							
			власних		держбюджету		іноземних інвесторів		інші джерела	
			сума	питома вага	сума	питома вага	сума	питома вага	сума	питома вага
млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	
2008	11994	100	7264,0	60,9	336,9	2,8	115,4	0,9	4277,9	35,4
2009	7949,9	100	5169,4	65,1	127,0	1,5	1512,9	19,0	1140,6	14,4
2010	8045,5	100	4775,2	58,8	87,0	1,1	2411,4	30,0	771,9	10,1
2011	14333	100	7585,6	52,7	149,2	1,0	56,9	0,4	6542,2	45,9
2012	11480	100	7335,9	63,9	224,3	1,9	994,8	8,7	2925,6	25,5

Джерело: Складено автором за даними Звіту Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Як видно з таблиці, існує значна різниця між джерелами фінансування. Найменша частка припадає на державний сектор. Загальна сума витрат після зростання у 2008 р. до рівня 11994,2 млн. грн. у 2009 р. сума скоротилася до рівня 7949,9 млн. грн. У 2011 р. спостерігається зростання цього показника до рівня 14333,9 млн. грн. з наступним зниженням у 2012 р. до рівня 11480 млн. грн. Наведені дані підкреслюють значення власних джерел фінансування, а також наголошують на мінімальності фінансової підтримки з боку держави. Звертає на себе увагу також той факт, що у 2009 р. частка фінансування від іноземних інвесторів зростає від рівня 115,4 млн. грн. до 1512,9 млн. грн. Водночас спостерігається значне зростання показника фінансування за рахунок іноземних інвесторів у 2012 р. порівняно із 2011 р. Загалом, дані табл. 3 ілюструють скорочення загальної суми витрат на фінансування інноваційної діяльності в Україні після 2012 р.

На низькому рівні залишається приплив прямих іноземних інвестицій до промисловості. Підкреслимо, що такого роду інвестиції є одним із джерел трансферу новітніх технологій та промислової власності до країни. За 2005–2012 рр. частка припливу прямих іноземних інвестицій у промисловість України скоротилась на 17,3 % [4, с. 11]. Це спричинено відсутністю надійних гарантій захисту іноземних інвестицій та прав суб'єктів інвестиційної діяльності. Законодавством не врегульовані питання щодо механізмів захисту прав іноземних інвесторів. У Законі України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560-XII [5] не визначені строки, джерела виплати компенсацій та відшкодувань збитків іноземним інвесторам, органи державної влади, які несуть відповідальність за компенсацію збитків, а також процедури припинення інвестиційної діяльності.

Представники Національного інституту стратегічних досліджень України слушно зазначають, що низький рівень захисту прав на інтелектуальну власність, призвів до того, що прямі іноземні інвестиції так і не стали джерелом трансферу технологій в Україну [4, с. 17]. У рейтингу Глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму за показником «Захист інтелектуальної власності» Україна займає одні з найнижчих місць, зокрема, у 2009/2010 рр. – 108 місце (зі 133), у 2010/2011 рр. – 113 місце (зі 139), у 2011/2012 рр. – 117 місце (зі 142). Водночас у рейтингу Глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму за показником «Прямі іноземні інвестиції та трансфер технологій» Україна у 2009/2010 рр. займала 116 місце (зі 133), у 2010/2011 рр. – 124 місце (зі 139), у 2011/2012 рр. – 124 місце (зі 142).

Для переважної більшості країн з перехідною економікою характерною є відсутність технологічного оновлення, низький рівень розвитку науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, незначні

обсяги виробництва інноваційного продукту, відсутність інноваційної стратегії, низький рівень охорони та захисту інтелектуальної власності у системі трансферу технологій, відсутність фінансування наукових досліджень.

Зрозуміло, що такий підхід з боку держави не може забезпечити достатнього рівня розвитку технологій, їх трансферу, а тому і стримує загальний інноваційний розвиток нашої держави. Адже інтелектуально-інноваційний продукт і є саме тим фактором, що має вирішальний вплив не лише на конкурентоспроможність країни на світовому рівні, а й на стабілізацію економічної ситуації всередині держави.

Високий рівень державних витрат на фінансування R&D (Research&Development), що являє собою майже аналогічний показник вітчизняного НДДКР, та відтворення промислової власності є характерним не лише для високорозвинутих країн світу, а й для так званих середніх і малих країн: в Австралії – 46,9%; в Данії – 51,1%; в Греції – 73,7%; в Норвегії – 46% в Португалії – 62,1% [6, с. 119]. Тепер на основі даних табл. 3 розрахуємо цей показник для України. Частка державного фінансування у загальній сумі витрат за 2007 р. становить лише 1,33%, у 2008 р. – 2,8%, а у 2009 р. – 1,6%, у 2010 р. – 1,08%, у 2011 р. – 1,04%, та невеличке зростання до рівня 1,9% у 2012 р. Як бачимо, фінансування технологічних інновацій в Україні перебуває на надзвичайно низькому рівні.

Як бачимо, можливості у нашої держави є, але вони не використовуються. Якщо у 1993 р. Україна належала до 20-ти найбільш розвинутих країн з огляду на рівень технологічного розвитку, то на сьогодні вона належить до технологічно відсталих. Україна має всі необхідні основи для розвитку інноваційно-інтелектуальної сфери. Для реалізації потрібна передусім обґрунтована та раціональна підтримка з боку держави, а також іноземного партнера з його досвідом, знаннями та фінансовими можливостями.

Інноваційна діяльність є одним із рушійних факторів підвищення рівня економічного розвитку будь-якої країни. Це твердження підкріплюється не лише показниками ефективності створення, використання та захисту інноваційних продуктів на шляху їх реалізації у системі трансферу технологій високорозвинутих країнами, а й наявністю адекватної системи фінансування даної сфери діяльності. Ефективне державне регулювання трансферу технологій як чинника інноваційного розвитку економіки України можливе лише за умови всебічного вивчення досвіду високорозвинутих країн світу, які не лише зробили певні кроки у процесі максимізації ефективності використання технологій, а й володіють досконалою нормативно-правовою базою у цій сфері. Зазначений фактор є чи не найголовнішим у процесі глобалізації. Така диференціація у рівні інноваційного розвитку між країнами світу створює непорозуміння при проведенні міжнародних операцій. На думку автора, для ефективного функціонування глобального трансферного ринку необхідна державна підтримка та достатнє фінансування.

Отже, при розробці інноваційної стратегії виведення вітчизняних технологій та промислової власності на міжнародний трансферний ринок необхідно враховувати такі аспекти:

1. У контексті виявлення всіх потенційно ефективних у системі міжнародного трансферу технологій об'єктів необхідно стимулювати проведення підприємствами України інвентаризації усіх наявних об'єктів промислової власності (оскільки на даний час фактично відсутня практика виявлення, ідентифікації та інвентаризації об'єктів промислової власності українськими суб'єктами господарювання; відсутність цієї вимоги нівелює значення таких активів для підприємств, що стримує вихід з ними на світовий ринок).

2. З метою захисту та охорони вітчизняного інноваційного продукту необхідно здійснювати постійну реєстрацію об'єктів промислової власності та їх ревізію (процес реєстрації об'єктів промислової власності в Україні є доволі довготривалим та дорогим, що не дає змоги здійснювати всеохоплюючу наступну ревізію усіх наявних у країні технологій та об'єктів промислової власності, котрі можуть бути ефективно реалізовані у системі міжнародного трансферу; одночасно потребує реформування і система міжнародної реєстрації об'єктів промислової власності).

3. Для підвищення рівня основних показників економічного розвитку України необхідно здійснювати оцінку технологій та об'єктів промислової власності та зараховувати їх до бухгалтерської звітності (питання оцінювання технологій та об'єктів промислової власності базується переважно з урахуванням традиційних підходів в оцінці, нівелюючи при цьому значення нетрадиційних, що особливо актуальні при прийнятті рішення щодо надання правової охорони відповідним об'єктам).

4. Ключовим стимулюючим фактором для інтенсифікації інноваційної діяльності є достатність рівня фінансування у даній сфері. До уваги беруться не лише залучення власних коштів, а й приплив прямих іноземних інвестицій, рівень яких значно скоротився в останні роки через нестабільність національної економіки. Необхідним є створення привабливого інвестиційного середовища всередині країни.

5. У контексті ефективного державного регулювання трансферу технологій та промислової власності у системі інноваційного розвитку України необхідним є державне фінансування як науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, так і самого процесу реалізації технологій та інших інноваційних продуктів у системі міжнародного трансферу технологій та промислової власності. Тобто увагу потрібно зосередити на високотехнологічному секторі економіки.

6. Правовий захист інноваційного процесу (це питання не може вважатися дискусійним, оскільки наявність правових колізій у сфері державного регулювання трансферу технологій та промислової власності, а також інноваційної діяльності підтверджується недосконалістю системи охорони та захисту вітчизняного інноваційного продукту при виході на міжнародні ринки).

Саме тому питання стимулювання інноваційної активності, трансферу технологій та промислової власності, фінансування високотехнологічного сектору економіки та впровадження інновацій на промислових підприємствах України має розглядатися на майбутнє. Перспективними вважаються подальші дослідження у сфері трансферу технологій та промислової власності в системі інноваційного розвитку країни.

Література

1. *Наукова та інноваційна діяльність (1990–2013 р.р.). Зовнішньоекономічна діяльність [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.*
2. *High technology exports (current US\$) [Електронний ресурс] / The World Bank. – 2013. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.CD/countries/1W?display=default>.*
3. *Knowledge Assessment Methodology 2012 [Електронний ресурс] / The World Bank. – 2012. – Режим доступу : www.worldbank.org/kam.*
4. *Промислова політика як чинник післякризового відновлення економіки України [Електронний ресурс]. – К. : НІСД, 2012. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_nauk_an_rozrobku/prompolitika.pdf.*
5. *Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 47. – С. 646.*
6. *Парфенов Н. С. Направления инновационной политики промышленных предприятий Самарской области / Н. С. Парфенов // Страны с переходной экономикой в условиях глобализации : матер. студ. науч. конф. Секции 1, 2. Т. 1. – М. : ЭКОНИНФОРМ, 2006. – 419 с.*